

Zle pochopená viera

George Virsik

DER SPIEGEL z 18. mája (číslo 21/2002) uviedol svoju hlavnú tému pod hlavičkou „Der gedachte Gott – wie Glaube entsteht“ [Myslený Boh – ako vzniká viera]. Príslušný článok už v úvode chce konštatovať, že odborníci našli v jednej časti mozgu (istý plexus pozostávajúci zo šedých buniek) pôvod náboženstva, dokonca „sídlo Boha“, ako to vyjadril autor Johann Grolle. A pýta sa „sú mariánska úcta, sväté vojny, púte atď naozaj vyjadrením jedného a toho istého biologického fenoménu?“ Vzniká vraj nový odbor, neuroteológia, ktorý sa zaoberá výskumom mozgovej činnosti počas mystických zážitkov (ľudí „posadých náboženskými víziami“, ako to Grolle doslovne vraví), konkrétne u meditujúcich budhistických mníchov či modliacich sa františkánskych mníšiek. Podľa tohoto autora neuroteológovia študujú „ktorý neurálny mechanizmus je zodpovedný za vieru v Boha“ a chcú zodpovedať otázku „ktorý zrejme hlboko zakorenený inštinkt vedie človeka k tomu, aby proti všetkému zdaniu videl svet obývaný vyššími bytosťami“. Z uvádzaných odborníkov je asi najznámejší neurológ Vilayanur Ramachandran, riaditeľ *Center for Brain and Cognition* na kalifornskej univerzite v San Diego. Detailne sa tu opisujú jeho pozorovania pomocou elektród pripojených k mozgu istého Paula, ktorý „zapísal svoj život Bohu“, počas jeho videní. Článok uzavierajú dva citáty. Prvý je od E. O. Wilsona, taktiež známeho amerického zakladateľa odboru sociobiológie „Konečný cieľ vedeckého naturalizmu bude dosiahnutý, ak sa mu podarí vysvetliť ako čiste materiálny jav tradičné náboženstvo, jeho hlavného konkurenta.“ Druhým je Ramachandranova otázka „Aj keby sme to dokázali, chceli by sme naozaj liečiť pacienta ako Paul a tým obráť Všemohúceho o jeho právo Paula navštevovať?“ Nuž Wilsonove slová nám musia pripomenúť známy Leninov vystatovačný výrok o tom, že konečný súboj o moc bude zohratý medzi komunistickou stranou a katolíckou cirkvou. Dnes už vieme kto to vo východnej Európe vyhral. A Ramachandranova otázka zasa pripomína stavbu „do neba siahajúcej“ babylonskej veže, o ktorej tiež vieme, ako dopadla.

Hoci to otvorene neuvádza, Grolle zrejme mnohé zo svojich informácií čerpá z dvoch podobne – aj keď trochu miernejšie – ladených článkov v *Newsweek Magazine* (z 29.1.2001 a zo 7.5.2001.) Pritom druhý z týchto končí priznaním „je pravdepodobné, že (neuroteológovia) nikdy nenájdu odpoveď na najväčšiu otázku všetkých čias, totiž či naša mozgová sieť (anglický výraz tu použitý je *brain wiring*) stvorila Boha, alebo či Boh stvoril našu mozgovú sieť. Ktorej z týchto alternatív dáme prednosť je nakoniec otázkou viery.“ Nuž toto je napohľad najvhodnejšia odpoveď na celý problém neuroteológie, lebo od nepamäti bol rozdiel medzi veriacimi a neveriacimi práve v tom, že prví verili, že Boh stvoril človeka na svoj obraz, druhí verili presný opak, že človek stvoril Boha na svoj obraz. Nikoho sa nedá iba rozumovými argumentami presvedčiť aby prešiel z jedného tábora do druhého: konverzia je vecou skôr psychologickou a – ako to my kresťania veríme – tiež Milosti božej.

Predsa sa však domnievam, že by sme nemali ostať iba pri tomto konštatovaní, že rozruch a zdanie senzačného vedeckého objavu, ktorý sa krúti okolo pojmu neuroteológia, obzvlášť v tendenčnom podaní v DER SPIEGEL, si zaslúži bližšej pozornosti.

Predovšetkým platí to, že mystické zážitky, vízie – ktorých biologický mechanizmus sa neuroteológovia snažia študovať – nie sú to isté ako duševný či psychologický stav, ktorý vyjadrujeme vierou v Boha. Mnohí veriaci kresťan, pravdepodobne väčšina z nás, nikdy žiadne mystické zážitky nemal a naopak jestvujú dosiaľ nie celkom vysvetlené zážitky, ktoré psychologicky možno zaradiť medzi mystické či „duchovné“, ktoré s náboženstvom, s vierou v jedného osobného Boha, nemajú nič spoločné. Jeden takýto zážitok veľmi výstižne opisuje neurológ, ktorý ho sám zakúsil (a vysvetľuje celkom prozaickým, odborne-biologickým spôsobom) v druhom zo spomínaných článkov z *Newsweek*. Do tejto kategórie patria zrejme aj rôzne zážitky praktikantov na západe imitovanej yogy alebo Nového povedomia (*New Consciousness*). Títo so skutočnou nábožnosťou pravých mystikov majú asi toľko spoločné ako má matematický „génus“, (často dieťa), ktorý vie naspamäť násobiť niekoľkokciferné čísla, s takým Einsteinom: ten prvý má mimoriadne vyvinutú či vycvičenú nejakú viac menej automatickú mozgovú činnosť, ten druhý vidí do vecí hlbšie. Takého „génia“ možno ľahko imitovať aj celkom lacnou počítačkou, Einsteina však ani najzložitejším dnešným počítačom. Pravdepodobne podobné niečo platí aj o rozdiel medzi zážitkom, ktorý je pocitovaný iba ako akýsi zmenený stav vedomia (a ktorého biologický podklad možno merať elektródami) a zážitkom pocitovaným aj ako akýsi priamy kontakt so zmyslami nepoznatelným svetom, kontakt, ktorý elektródy merať nemôžu. Pravda, aj ľudia duševne vyšinutí môžu mať pocit kontaktu s niečím vyšším (Ramachandranov Paul?) a je naozaj ťažké posúdiť či v danom prípade ide o toto, alebo o mystický zážitok skutočného svätca. Asi jediným spoľahlivým kritériom je to, ako sa dotýčný chová aj v normálnom „nemystickom“ stave, teda či vedie život svätca alebo iba čudáka, napr. „náboženského fanatika“.

Samozrejme každý, aj laik, musí pripustiť, že elektródami či sensorom napojeným na príslušné oblasti mozgu meditujúcej, či v mystickom transe sa nachádzajúcej, osoby možno namerať rôzne zmeny v mozgu rázu čiste materiálneho, to jest biologického. Podobne by sa asi dalo všeličo namerať v mozgu tvoriaceho umelca či na veľmi abstraktnej úrovni mysliaceho vedca. A podobne ako výsledné umelecké dielo môže byť hodnotné, ducha povznášajúce alebo iba babranina, a vedecká teória môže vysvetľovať nejakú skutočnosť, alebo byť iba táranina, je mysliteľné, že aj mystický zážitok môže poukazovať na niečo hociako tajomné, ale objektívne existujúce, alebo byť iba halucináciou chorého mozgu. Podľa autorom citovaných neuroteológov je stav ľudí schopných hlbokých náboženských zážitkov de facto iba epileptický. Dokonca sa vraj prišlo aj na to, že Mojžišova vízia na hore Sinai bola vlastne epileptickým záchvatom, podobne u Jean d'Arc. Pravda, zo spôsobu akým je trans „nábožensky hlboko založených jednotlivcov“ na ktorých sa robili pokusy opisovaný, sa laikovi naozaj musí zdať, že si neurológ vyberal iba duševne choré osoby. Aj medzi veriacimi su takí. Z toho však nevyplýva, že všetci su takí, ako sa to autor snaží dedukovať. Mimochodom, aj Cirkev je veľmi opatrná pokiaľ ide o Zjavenia, napr. mariánske, lebo

zrejme naozaj ide často iba o halucinácie. Skeptik by povedal, že vždy. To však veriaci, tobôž Cirkev, nemôže tak jednoducho odbaviť..

Tak či tak, možno študovať biologické pochody prebiehajúce v mozgu počas mystického či duchovného zážitku a môže to viesť k užitočným novým poznatkom – nakoniec od toho tu je veda. Je napríklad zaujímavé, že neurológovia namerali u meditujúceho porušenú aktivitu práve tých častí mozgu, kde sa schádzajú informácie o celom tele vrátane vizuálnych, rovnovážnych a polohových. Človek v takomto stave stráca znalosť o svojom tele, o jeho priestorovej situovanosti. Nuž toto je iba biologické vysvetlenie zážitku ako ho obyčajne opisujú mystici, napríklad: „Naše normálne každodenné vedomie prijíma vždy predmety alebo obrazy, ale aj naše vlastné city a myšlienky, introspektívne. Predpokladajme teda, že vymažeme všetky objekty, fyzikálne aj mentálne. Keď sa vedomie nezaoberá vnímaním týchto objektov, začne si uvedomovať seba samého... Dá sa povedať, že mystik sa zbavil empirického ega a tak čisté ego, normálne skryté, vystúpi na povrch.“ Takto to napísal W. T. Stace v knihe *Mysticism and Philosophy* (Londýn, 1961). Na druhej strane je ale pochybné z čiste biologických pozorovaní sa snažiť vydedukovať niečo o pôvode týchto zážitkov a je už celkom absurdné robiť z toho závery o existencii či neexistencii Boha, duchovna. Teda niečoho, čo nie je prístupné priamemu zmyslovému poznaniu, ale iba človeku s vierou – či už je alebo nie je schopný aj mystických zážitkov. To ako by pomocou elektród pripojených k mozgu napr. matematického fyzika vymýšľajúceho nejakú novú kozmologickú teóriu sa náš neuroteológ snažil rozhodnúť, či táto teória dobre opisuje fyzikálnu skutočnosť.

Článok v DER SPIEGEL mal mimoriadnu odozvu vo forme listov redakcii (číslo 23/2002). Jeden čitateľ porovnáva snahu nájsť Boha v mozgovej štruktúre s Chruščovovým konštatovaním, že prvý kozmonaut Gagarin nevidel nikde „v nebi“ Boha, iný zasa pripomína, že zo skutočnosti viac či menej poruchového prijímača nemožno usudzovať na neexistenciu vysielateľa, iný zasa, že experimenty neuroteológov hľadať Boha v mozgu sú podobne nezmyselné ako hľadať televízneho hlásateľa v rozobranom televíznom prijímači. Kedy vraj konečne pochopíme, že na prírodovednú otázku nemôžeme dostať nič iné iba prírodovednú odpoveď. Názory sociobiológa Wilsona, komentuje jeden čitateľ poznámkou, že tak ako pred 400 rokmi sa mýlili tí cirkevní predstavitelia, ktorí chceli zmarit Galileiho vedecké poznatky, tak sa dnes mýlia tí vedci, ktorí z pozície svojej vedy chcú odpraviť (kresťanské) náboženstvo. Najviac sa mi ale ľúbilo toto: Navrhujem výskumnú otázku „Ktorý neurálny mechanizmus je zodpovedný za vieru v Boha“ rozšíriť na otázku „Ktorý neurálny mechanizmus je zodpovedný za vieru neuroteológov, že možno nájsť neurálny mechanizmus, ktorý je zodpovedný za vieru v Boha?“

Ukončíme preto tieto riadky slovami Písma: “Blažený si Šimon, syn Jonášov, lebo telo a krv ti to nezjavili, ale môj Otec, ktorý je na nebesiach.” (Mt 16:17). Ak by Ježiš toto nebol hovoril jednoduchému rybárovi pred dva tisíce rokov, ale veriacemu našej doby, pravdepodobne by to bol formuloval takto: „Blažený si syn dvadsiateho prvého storočia, lebo pôvodcom tvojej viery vo mňa nie je zoskupenie a interakcia šedých buniek v tvojom mozgu (tie sú iba biologickým nosičom tejto viery) ale môj Otec, ktorý existuje nezávisle od tvojho mozgu.“